

Türkiye’de Kır Konutları ve Eklentileri Üzerine Bir Araştırma: Alaşehir Örneği

Yrd.Doç.Dr. Mehmet KARAKUYU*

Özet: Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin kırsal kesimindeki konut tipleri ve eklentilerini Alaşehir örneğinde ortaya koymaktır. Gediz ovasının doğusunda bulunan Alaşehir ilçesi, doğal ve beşerî özellikler bakımından çeşitli farklılıklar göstermektedir. İlçenin göstermiş olduğu bu farklı doğal ve beşerî özellikler ilçede farklı konut tiplerinin gelişmesine neden olmuştur. Bundan dolayı ilçedeki konut tipleri Türkiye’deki konut tiplerini, büyük oranda, yansıtmaktadır. Konutların tipi ekonomik faaliyetlere ve kültüre göre değişiklik gösterirken yapı malzemesi de doğal özelliklere ve ekonomik duruma göre farklılaşmaktadır. Konutlar, yatayda, dikeyde ve zaman içerisinde yapı tarzı ve yapı şekli bakımından farklılıklar göstermektedir. Ovada genelde tek katlı kerpiçten ve tuğladan yapılmış konutlar yaygınken, engebenin fazla olduğu yerlerde de çift katlı, taştan veya tuğladan yapılmış konutlar yaygındır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Alaşehir, Kır konutları, Kırsal yerleşme

1. Giriş

XX. yüzyılda, kır konutlarının doğal ve beşerî ortamın etkisiyle şekillenen yapı malzemeleri ve tarzları sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik gelişmelerin etkisi ve bilginin gelişmesiyle değişim sürecine girmiştir. Ancak bu değişim, kendini doğal ortamdan ve beşerî etkilerden tamamen kurtarabilmiş değildir. Nitekim doğal ortam özellikleri, yapı malzemesinde etkili olduğu gibi yapı tarzında ve çevreye uyum sağlamasında etkisini sürdürmektedir. Ancak küreselleşme sürecinde gelişen bilim ve teknolojinin etkisiyle konutların yapı malzemelerindeki, yapı tarzlarındaki ve fonksiyonlarındaki doğal ortamın belirleyiciliği ve sınırlandırıcılığının zamanla değişmeye ve azalmaya başladığı söylenebilir. Bu değişimin oranı ve doğal ortamın konut üzerindeki belirleyici etkisi zamana, mekâna ve kültüre bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla kır konutlarının ömürleri de mekâna, yapı malzemesine ve kültüre göre değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik, başlama süreciyle bitiş süreci arasında ortalama 80 ile 100 yıllık bir sürece yayılabilir.

*Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü / İSTANBUL
mkarakuyu@fatih.edu.tr

Bu çalışmada, fizikî ve beşerî özgün nitelikleri ile Türkiye'deki kır konut tipleri ve eklentilerine örnek olması bakımından Manisa iline bağlı Alaşehir ilçesi seçilmiş ve ilçenin fizikî ve beşerî özelliklerine göre konut tipleri ve eklentileri değerlendirilmiştir. Alaşehir ilçesindeki kır konutları ve eklentileri yapı malzemesi, yapı tarzı ve fonksiyonları bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilikte hem farklı jeomorfolojik ünitelere sahip olmasının hem de kültürel ve ekonomik çeşitliliğin son derece önemli bir yeri vardır. Bu kapsamda ilçedeki konut tipleri ve eklentileri genel itibarıyla Türkiye'nin kır konutu özelliklerini (bazı orman bölgelerinin ve çok kurak bölgelerin kır konut özellikleri dışında) yansıtmaktadır. Bu çalışmada sadece kır yerleşmelerindeki konut tipleri ve eklentileri araştırılmıştır. Bu kapsamda, ilçedeki kır yerleşmelerinin konut ve eklentileri % 80 örnekleme yoluyla analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında ilk olarak kır yerleşmelerindeki konutlar kullanım sürelerine göre sürekli ve geçici kır yerleşmeleri olarak ikiye ayrılmış, ikinci olarak da sürekli kır yerleşmeleri, kat yüksekliklerine ve yapı malzemelerine göre iki alt kategoride incelenmiştir. Kat yüksekliklerine göre tek ve çift katlı olmak üzere iki kategoride incelenen kır konutları, yapı malzemelerine göre kerpiç, taş, ahşap, tuğla ve briket ve betonarme olmak üzere 5 kategoride ele alınmıştır. Çalışmada özellikle konutun çevresindeki fizikî ve beşerî ortam ile konutun ilişkisini rahatça ortaya koyabilmek için konut plânlarına yer verilmiş ve konut tiplerinin ilçedeki mekânsal dağılımı yükselti basamakları haritası üzerinde gösterilmiştir (Şekil 2).

2. Temel Kavramlar

Kır Yerleşmeleri

İnsan yerleşmeleri kır ve şehir yerleşmeleri olmak üzere temelde iki grupta toplanmaktadır. Bu araştırmanın konusu olan konut ve eklentilerinden meydana gelen kır yerleşmeleri, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin beraber yapıldığı veya birinin diğerine göre ön plana çıktığı sanayi ve ticaret faaliyetlerinin gelişmediği ve nüfus yoğunluğunun az olduğu yerleşmeler olarak tanımlanabilir (Atalay 1994; Tunçdilek 1980). Özellikle tarla kültürlerinin kır uğraşısının sınırları içine girmesinden itibaren, tarlaların ekime hazırlanması, ekilmesi, işlenmesi, hasat edilmesi ve depolanması işleri, Türkiye'de kırsal alanlarda yerleşik yaşamı yansıtan bir yerleşim biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte, aile gruplarından oluşan yerleşik yaşam biçimi, kırın en önemli yerleşim ünitesi olan "köyleri" meydana getirmiştir (Tunçdilek 1980). Bu çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturan sürekli konutlarda genellikle kır yerleşmesinin en önemli ünitesi olan köylerde bulunmaktadır.

Konut ve Eklentileri

Kırsal kesimdeki hayatın en karakteristik görünümü olan kır yerleşmelerini, konutlar ve eklentileri meydana getirmektedir. Konutu kısaca içinde yaşanan, oturlan, dinlenen ve neslin çoğaldığı, dış faktörlere karşı korunulan ve barınılan mekân olarak tanımlayabiliriz (Doğanay 1994). İnsanların içinde yaşadığı ve dış faktörlere karşı korunduğu konutlar zaman içerisinde hem yapı malzemesi ve yapı tarzı bakımından hem de şekil ve fonksiyonellik bakımından farklılaşmıştır. Kır yerleşmelerinde konutların yanında ekonomik faaliyete bağlı olarak serende, samanlık, ahır, depo gibi “eklenti” adı verilen yapı grupları da bulunmaktadır. Konutun yanında hangi eklentilerin bulunacağı konut sahibinin yapmış olduğu ekonomik faaliyetle doğrudan ilişkilidir. Örneğin konut sahibinin hayvancılıkla uğraştığı yerlerde konutun yanında ahır, tezeklik, danalık, ambar ve samanlık gibi eklentiler bulunurken tarımla geçimini sağlayan yerlerde ambar, tarım malzemeleri deposu, serende, tütün damı gibi eklentiler bulunmaktadır (Tunç 1997).

Konut Tipleri

Kır konutları, kullanım sürelerine, kat durumlarına, yapı malzemelerine ve fizyonomik görünüm veya peyzaj özelliklerine göre farklı tiplere ayrılabilir (Doğanay 1994). Türkiye’deki kır konutları kat yüksekliklerine göre genellikle tek katlı ve çift katlı konutlar olmak üzere iki kategoride incelenmektedir (Tunçdilek 1956; Tunçdilek 1960; İnandık 1956). Konutların tek katlı veya çift katlı yapılmasında yapı malzemesi, sürdürülen ekonomik faaliyet, alanın coğrafi özellikleri (topografya, iklim, vb.), konut sahibinin ekonomik durumu ve yapı tekniği etkilidir (Tunçdilek 1960).

Kır konutları yapı malzemelerine göre ahşap (ağaç), toprak (kerpiç) ve taş konutlar olmak üzere genellikle 3 kategoride incelenmektedir (Tunçdilek 1956; Doğanay 1994). Ancak, son zamanlarda kır konutlarının yapımında tuğla, briket ve çimento gibi yapı malzemeleri de kullanılmaktadır. Böylece ahşap, toprak ve taş evlere tuğla ve briket ve betonarme konutlarda eklenmiştir.

Ağaç gövdelerinin tahta, hartama, mertek, kalas gibi değişik şekillerde, çok yüksek oranda kullanılmış olduğu, tamamen bu yapı malzemesinden yapılmış konuta “ahşap konut” adı verilirken çok yüksek oranda toprak veya kerpiç yapı malzemesinden yapılmış konuta “kerpiç (toprak) konut” ve yüksek oranda taş kullanılarak yapılan konuta da “taş konut” adı verilmektedir. Bu tip konutlar Türkiye’de çok yaygın olmakla beraber yapı malzemesi olarak taş tek başına çok az kullanılmaktadır. Konutların çevre bileşenleri bu malzemeyle örülürken, en ilkel evlerde dahi çamur harcı veya kireç harcı kullanılmakta ve hatta bunlardan biriyle duvarlar içten ve dıştan sıvanmaktadır (Doğanay 1994).

3. Alaşehir İlçesinin Konumu ve Coğrafi Özellikleri

Alaşehir ilçesi, Türkiye'nin batısında Ege bölgesi içerisinde Gediz grabeninin (çöküntü ovası) doğusunda jeomorfoloji, iklim şartları ve ekonomik faaliyetler bakımından bir geçiş zonu üzerinde bulunmaktadır (Şekil). İlçenin güneyi ve kuzeyi ortalama yükseltisi oldukça fazla olan Bozdağlar ve Uysal dağları ile sınırlandırılırken, orta kesiminde ise güneydoğu- kuzeybatı yönünde uzanan Gediz grabeninin de bir uzantısı olan, genişliği yer yer 10 km'yi bulan, Alaşehir ovası bulunmaktadır (Şekil ; Atalay vd. 2001).

Alaşehir ilçesinin kuzeyindeki Uysal dağlarına göre daha yüksek olan ve sıradağ özelliği gösteren Bozdağlar'ın kuzey-güney yönündeki ortalama uzunluğu 20-25 km kadardır. Bozdağlar, bu kesiminde yaklaşık % 40 - 50 eğimle Alaşehir ovasına inmektedirler. Bozdağlar, Uysal dağları ve Alaşehir ovasından başka ilçenin diğer önemli jeomorfolojik ünitelerini az engebeli plato sahaları ve tepelik alanlar oluşturmaktadır (Koçman 1989; Atalay vd. 2001).

Alaşehir ilçesinin toprak özelliklerine bakılırsa, ova alanının tamamen kuvaterner alüvyonlarından oluştuğu söylenebilir. Alaşehir ovasının alüvyonlarla kaplı olması geçim kaynaklarına da etkilemiş; bu nedenle yerleşmelerin % 38'i bu alanda yoğunlaşmıştır (Atalay vd. 2001). İlbaharın kısa, yaz ve sonbahar mevsimlerinin oldukça uzun yaşandığı ilçede, Akdeniz ikliminin geçiş rejimi görülmektedir. Kış aylarında genellikle kuzey rüzgarları, yaz aylarında ise doğu ve güneydoğudan gelen samyeli ve öğleden sonraları batıdan serin esen imbat rüzgarları hakim olmaktadır. Ege bölgesinin en az yağış alan yerlerinden biri olan ilçeye yılda ortalama 500 mm yağış düşmektedir. İlçeye düşen yağış miktarı, ovanın iki tarafındaki Uysal dağlarının ve Bozdağların yüksek kesimlerine doğru artmaktadır (Atalay vd. 2001).

İlçe arazisinin ova ve platolar kuşağı dışındaki alanlarında engebenin fazla olması, ilçe insanına hem yerleşim yeri temininde hem de ekonomik faaliyetlerde önemli zorluklar getirmiştir. Doğal ortam şartları ile yerleşmenin bileşkesi olan konutların yatay ve dikey dağılışı topografyaya, iklim şartlarına, ekonomik faaliyetlere ve kültüre göre değişiklik göstermektedir. Engebeli alanlarda yerleşim alanının darlığı, konutların çok yerde çift katlı olarak yapılmasını zorunlu kılmıştır.

4. Konut Tipolojileri

Burada konut tipolojileri başlığı altında; Sürekli konutlar ve Geçici ya da Mevsimlik konutlar, kat yüksekliği ve yapı malzemeleri açısından irdelenecektir.

4.1. Sürekli Konutlar

4.1.1. Kat Yüksekliklerine Göre Konutlar: İlçedeki konutları çok fazla çeşitlilik gösterdiği için sınıflandırmak oldukça zordur. Özellikle çalışma alanımız olan kırsal kesimde, tabii unsurlar (özellikle jeomorfoloji) hakimdir. Eğimli alanlarda kurulan konutların tamamına yakını çift katlı ve genellikle yapı malzemesi taş iken daha az eğimli alanlarda konutlar tek katlıdır ve yapı malzemesi de kerpiçtir. Ancak son zamanlarda teknoloji ve ekonominin gelişmesi ve modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle konutların yapı tarzlarında, fonksiyonlarında ve yapı malzemelerinde değişiklikler meydana gelmiş; kerpiç ve taş konutların yerini çok katlı, sadece oturmaya yönelik, estetiğin ve kültürün daha az etkili olduğu beton veya tuğladan yapılmış konutlar almıştır.

4.1.1.1. Tek Katlı Konutlar: Ovada ve eğimin az olduğu yerlerde bulunan tek katlı konutlar genellikle bahçelidir ve bahçenin etrafı fazla yüksek olmayan (2-2,5 m) kerpiç veya taş duvarlarla çevrilmiştir. Bu bahçeye yörede bazen “avlu” adı da verilmektedir. Bahçesiz konutların parsel büyüklüğü ortalama 150 m² iken bahçeli olanların büyüklüğü ise 200 ile 500 m² arasında değişmektedir. Ailenin oturduğu konut ve eklentilerinden meydana gelen bahçeye, ana giriş olarak adlandırılan bahçe kapısından girilmektedir. Bu kapı genellikle iki kanatlı olup günümüzdeki modern kapılara göre oldukça büyüktür ve ahşaptan yapılmıştır. Bahçe içerisinde oturan konut, tuvalet, tarım malzemeleri deposu, ahır, kiler ve ambar olarak kullanılan odalar bulunmaktadır (Şekil 3, 4). Tuvaletler, genellikle konutun dışında bahçe içerisinde yer almaktadır. Bahçede (eskiden) fırın, tulumba ve kuyu bulunmakta iken günümüzde sadece çeşme bulunmaktadır. Konut sakinleri bahçede sebze yetiştirebilmekte ve ayrıca bahçe garaj olarak da kullanılabilir (Şekil 3, 4, 5).

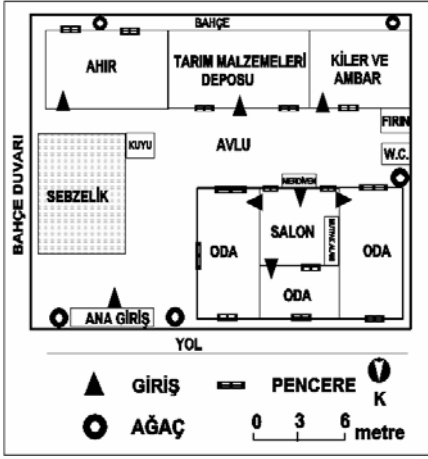
Konutlar genellikle iki odalı olmakla beraber üç veya dört odalı olanları da tanımlanmıştır (Şekil, 4). Tek katlı- bahçeli evlerde başlıca iki yapı tarzı vardır: Buna göre; girişi yola bakmayan caddeye yakın evler “A tipi” (Şekil 3), ana girişin hemen karşısına caddeden biraz daha uzak iç kısımda bulunan evler “B tipi” (Şekil 4) olarak tanımlanmıştır.

“A tipi” tek katlı konutların hemen karşısında, sıralaması değişmekle beraber, ambar ve kilerden meydana gelen bir oda, tarım malzemeleri deposu ve ahır bulunmaktadır. “A tipi” konutlar, Gürsu köyünde olduğu gibi, göçmen köylerinde daha çok yaygındır. “B tipi” konutlarda ise konutlar bahçe girişinin karşısındaki duvara sıralanmıştır. Bu tarzda kiler ve ambar sıralanmış bu odalardan birini oluştururken tarım malzemeleri deposu ve ahır ana girişin sol vey sağ tarafındaki duvara (Ana girişin konumuna göre) sıralanmış durumdadır (Şekil 4).

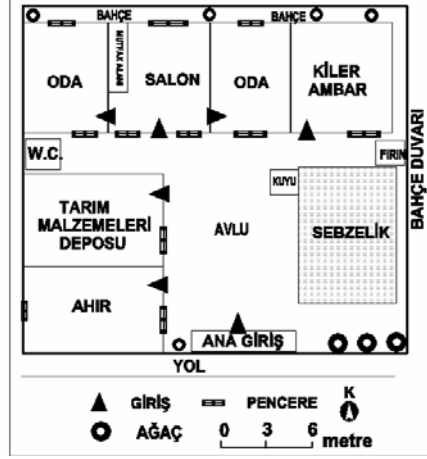
Daha çok ovada yaygın olan B tipi bu evlere, 3–4 basamaklı bir merdivenle girilir ve girişte büyük bir salon bulunmaktadır (Şekil 5). Bu salonun arka tarafında kapıları salona açılan, sayısı genelde üçü geçmeyen odalar bulunmaktadır. Konutların çoğunda ayrı bir mutfak bulunmaz. Bunun yerine salonun bir köşesinde küçük bir alan mutfak olarak kullanılmaktadır (Şekil 3, 4; Karakuyu 1998; Salciođlu 1979). Bir köydeki veya yerleşim yerindeki konutlar genellikle birbirine benzemektedir. Bunun nedeni; köydeki konutların tamamına yakınının bir veya iki kişi tarafından yapılmış olmasıdır.

Eski konutların üzeri toprakla örtülmüştür. Duvarlar belirli bir seviyeye ulaştığında, duvarlar arasında “döver” adı verilen ağaç gövdeleri uzatılmış ve döverlerin araları tahta, kargı veya ağaç dallarıyla örtülmüştür. Bu dalların veya tahtaların üstüne önceleri toprak dökülürken, sonraları beton dökülmeye başlanmıştır. Üzeri toprakla örtülmüş evlerde toprağın üzeri yağmur sularının içeri sızmasını önlemek amacıyla cilalanmakta ve sıkıştırılmaktadır. Toprak örtünün sıkıştırılması için “loğ” adı verilen silindir biçiminde bir taş kullanılmaktadır. Bu taş, sürekli çatıda bulunmakta ve sıkıştırma, cilalama ve süpürme işlemleri yılda birkaç kez yapılmaktadır (Karakuyu 1998; Salciođlu 1979).

Üzeri toprak veya beton ile örtülü konutlar genellikle geçimi tarıma dayalı sahalarda yoğunluk kazanmaktadır. İlçe merkezinde düz damlı konutlar yok denecek kadar az bulunmaktadır. Bunun aksine, konutlar genelde kiremit çatılıdır. Düz damlı konutların köylerde yoğunluk kazanmasının sebebi; konut damlarının, bazı tarım ürünlerinin veya yiyeceklerin (tarhana, salça, vb.) kurutulmasında kullanılmasıdır.

Şekil 3: A tipi tek katlı konut planı (Gürsu köyü).

Şekil 4: B tipi tek katlı konut planı (Sobran köyü).

Şekil 5: Tek katlı bahçeli bir konuttan genel bir görünüşü.

4.1.1.2. Çift Katlı Konutlar: Alaşehir ilçesindeki çift katlı konutlar, genellikle engebeli arazilerde bulunmaktadır. Konut olarak kurulacak alanın etrafında ahır veya depo yapılacak düz alanın bulunmaması ve güvenlik kaygısı, çift katlı konutların sayısını arttıran önemli nedenlerden biridir. Bunun dışında yeterli düz alan bulunan bazı yerlerde de gelenek halini aldığı için çift katlı konutlar yapılabilmektedir. Çift katlı konutların parsel büyüklükleri 100–200 m² arasında değişmektedir. Genellikle yapı malzemesi olarak taş ya da taban kesiminde taş, üst kesimlerde ahşap veya kerpiç kullanılan bu konutların

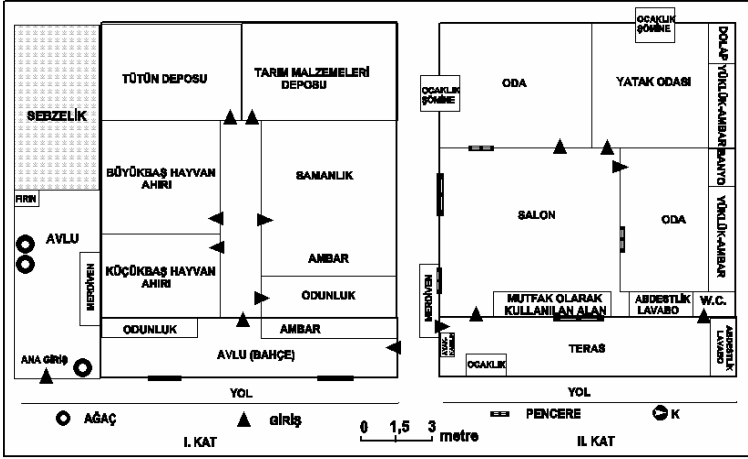
çatıları beşik çatıdır ve genellikle kiremitle örtülüdür (Şekil 7). İki katlı bu konutların ilk katlarında yiyeceklerin bulunduğu ambar, tarım araçlarının bulunduğu depo ve hayvancılıkla uğraşan ailelerin hayvanlarının bulunduğu ahır bulunmaktadır (Şekil 6). Hayvanların ya da tarım ürünlerinin alt katta bulunması güvenlik açısından çiftçinin huzursuz olmasını engellemektedir. Ayrıca alt katta hayvanların, üst katta insanların bulunması kışın ısı tasarrufu da sağlamaktadır. Ancak bu durumun hayvan hastalıklarının insanlara geçmesi gibi bazı olumsuz tarafları da vardır.

İki katlı evlerde ikinci kata yani asıl yaşam alanına, büyük bir salondan girilmekte; buradan diğer odalara geçilmektedir (Şekil 6). Girişteki bu salona genellikle ilçede “hayat” adı verilmektedir. Kırsal kesimdeki geleneksel evlerde genellikle ayrıca bir mutfak yoktur. Salonun bir kısmı mutfak olarak kullanılmakta ve yemekler salonda yenilmektedir. Bunun dışında gıdalar genellikle odalarda bulunan ambarlarda veya kilerde saklanmaktadır. Salonun ayrıca mutfak olarak kullanılan alanın yakınındaki köşede *abdestlik* adı verilen lavabo bulunmaktadır (Şekil 6). Alaşehir ilçesinin kır konutlarında lavabo hem bulaşık hem de el ve ayak yıkamak için kullanılmaktadır. Yani, evde bulaşık yıkamak için ayrıca bir lavabo yoktur.

Salon haricindeki diğer odaların sayısı üçü geçmez ve genellikle yatak odası da bulunmamaktadır. Odaların içerisinde zeminden yaklaşık bir metre yüksekliğine kadar “ambar” ve bundan sonra tavana kadar “yükçük” adı verilen ahşap depolar bulunmaktadır. Ambar ve yükçük estetik bir şekilde tasarlanmıştır ve üzerlerinde motifler bulunmaktadır. Ambar kısmı kiler ve depo olarak kullanılırken, yükçük adı verilen kısma yatak ve yorganlar konulmaktadır. Eskiden bu evlerde yatak odası yaygın olmadığı için yataklar gece odalarda yere serilmekte, gündüz de yükçüklerde istif edilmekteydi. Ayrıca ambar ve yükçüklerin yanında yine ahşaptan yapılmış, içerisinde akar çeşmesi olmayan, gusülhane (banyolar) bulunmaktadır. Eskiden her evde su tesisatı bulunmadığından ve su gereksinimleri köyün çeşitli yerlerinde bulunan ortak çeşmelerden sağlandığı için gerek banyoya gerekse abdestliğe çeşme yapılmamıştır. Bunun yanında soba kullanımı yaygın olmadığından evlerdeki ısınma ve yemek hazırlanması ocaklık adı verilen şöminelerden sağlanmaktadır (Şekil 6). Ancak son zamanlarda “maşinga” adı verilen ekmek pişirme ünitesi de olan sobaların kullanımı yaygınlaştığı için ocaklıklar fonksiyonelliklerini yitirmişler ve evlerde bir süs olarak kalmaya başlamışlardır.

Çift katlı konutların ikinci katında, asıl konutun ön kısmında, vadiye ya da ovaya bakan, genellikle üstü ve yanları açık olan ve daha çok yazın kullanılan teras bulunmaktadır. Yaz mevsiminde konut hayatının çoğu genellikle üzüm asmaları tarafından gölgelendirilen bu alanda geçirilmektedir. Yaz mevsiminde yemekler burada yenilmekte, burada oturulmakta ve hatta ba-

zen burada yatılmaktadır. Terasta daha çok yazın kullanılan ocaklık, abdestlik ve ayakkabılık bulunmaktadır (Şekil 6). Tuvaletler genellikle avluda bulunmakla beraber bazen terasın bir köşesinde de bulunabilmektedir.

Şekil 6: İlçe de Uluderbent kasabası civarında yaygın olarak görülen iki katlı konut planı.

Şekil 7: Alaşehir ilçesinde engebeli arazide yaygın olarak bulunan çift katlı konuttan bir görüntü.

4.1.2. Yapı Malzemelerine Göre Konutlar: İlçe genelindeki konutların çoğunluğu kerpiçten ve taştan yapılmıştır. Kerpiç konutlar genellikle ovada ve eğimin az olduğu alanlarda yoğunken taş konutlar engebeli arazilerde daha yoğundur. Bunun sebebi kerpiçin ekonomik olması, kolaylıkla yapıla-

bilmesi ve yalıtımının çok iyi olmasıdır (Doğanay 1994; Karakuyu 1998). Kerpiç malzemesinin fazla bulunmadığı, buna karşılık, taşların çok kolay elde edilebildiği engebeli arazilerde ve akarsu vadilerindeki konutlar genellikle taştan yapılmaktadır. Ancak 1970’li yıllardan sonra tuğla ve briket ve daha sonraları da betonarme konutların sayısı artmaya başlamıştır.

4.1.2.1. Kerpiç Konutlar: Kerpiç Konutlar, killi toprağın samanla karıştırılarak kalıba dökülmesi ve bu kalıpların güneşte kurutularak üst üste yığılmasıyla yapılmaktadır. Kalıba dökülen kerpiçler belirli bir seviyeye kadar yükseltildikten sonra üzerine ahşap direkler konulmakta ve sonra bunların üzerine yine topraktan oluşan çatı örtüsü kaplanmaktadır. Toprakla veya betonla örtülmüş ekonomik veya sosyal amaçlı kullanılan bu tip düz çatılara ilçede genellikle “dambaş” adı verilmektedir. Bunun yanında, arazinin engebeli olduğu alanlarda kerpiç konutlar, ahşap direklerden oluşan iskeletlerin arası kerpiçle doldurularak yapılmaktadır. Kerpiç konutların duvarları dıştan ve içten bolca toprakla sıvanmakta ve böylece kerpicingin, hava ve nemle teması önlenmeye çalışılmaktadır. Zaman zaman kerpiç konutların zeminle ve nemle temasını önlemek için duvarların zeminden itibaren 50–100 santimetresi taş malzemedir yapılmaktadır.

Düz toprak damlı kerpiç konutlar genellikle yıllık yağış miktarının 500 mm’nin altına düştüğü yerlerde ve engebenin az olduğu ova köylerinde yaygındır (Şekil 2). Kerpiç konutların yaygın olduğu alanlarda konutların genellikle tek katlı olduğu görülmektedir. Ayrıca kerpiç konutların içi yazın serin, kışın sıcak olmaktadır. Ovadaki eski konutların % 75’e yakını kerpiç konutlar oluşturmaktadır. Kerpicingin yalıtımının iyi olması, yapımının kolay olması ve çok fazla ustalık gerektirmemesi onu cazip bir yapı malzemesi durumuna getirmiştir. İlçede kerpicingin yaygın bir yapı malzemesi olarak kullanılmasında taş ve tuğladan farklı olarak işgücü ve paraya ihtiyaç duyulmadan konut sahibi tarafından yapılabilmesinin de önemi büyüktür. Diğer taraftan, Gürsu gibi köylerde, yeraltı su seviyesi yüksek olan alanlarda da ekonomik nedenlerden dolayı konut yapımında kerpiç tercih edilmiştir.

Süreç içinde teknolojinin ilerlemesi, halkın refah seviyesinin yükselmesi ve geleneksel halk kültüründen popüler kültüre geçilmesi, kerpiç konutların yapımını azaltmış; bunların yerini beton veya tuğladan yapılmış konutlar almıştır. Kerpiç konutların yapımının azalmasında sosyo-kültürel yaşamdaki değişikliklerin, önceliklerin değişmesinin ve teknolojik gelişmelerin önemli bir etkisi vardır. Ancak özellikle ovada kerpiç konutların kullanımı halen yaygındır.

4.1.2.2. Taş Konutlar: Akarsu yataklarından veya kayalık arazilerden getirilen taşların yan yana konulması ve aralarının çamur veya harç ile doldurulması ile inşa edilen taş konutlar, doğal yapı malzemesi olan taşın çok olduğu vadi yerleşmelerinde ve engebeli arazilerde yaygındır (Şekil 2). Hatta bu yapılarda

bazen çatı dahi kayrak, fazla kalın olmayan, tepsi şeklinde geniş taşlardan yapılmıştır. Son zamanlarda refah seviyesinin yükselmesi sonucunda taşlar arasında yapıştırıcı malzeme olarak harç kullanımı artmıştır. Ancak kapı, pencere ve çatının yapılmasında yine ahşap malzeme kullanılmaktadır. Bu konutlar uzun süre ayakta kalabilmektedir. Taş konutlar genellikle arazinin engebeli olmasının da etkisiyle çift katlıdır. Özellikle vadi içerisinde kurulmuş yerleşmelerde taş konutlar çoğunluktadır. Bu yerleşmelere örnek olarak Sarıpınar, Dağarlar, Dağhacıyusuf ve Karacalar köyleri verilebilir (Şekil 2).

4.1.2.3. Ahşap Konutlar: Ahşap konutlar, taş, tuğla ve kerpiç gibi yapı malzemelerinin bulunmadığı veya az bulunduğu ormanlık alanlarda yaygın olarak görülür. Bu konutlar, ahşap malzemenin üst üste getirilmesi ile yapılmaktadır. Genellikle engebeli arazide, dağınık olan yerleşmelerin konutlarının yapımında kullanılan ahşap malzemenin arası çamurla veya samanla doldurulmaktadır. Böylece soğuşun bu deliklerden içeri girmesi engellenmektedir. Ayrıca yangın ihtimaline karşı konutlar, ahırlar, ambarlar ve samanlıklar birbirinden belirli uzaklıklarda inşa edilmektedir. Genellikle dikdörtgen şeklinde yapılan bu konutlar, Alaşehir ilçesinde çok az bulunmaktadır (Şekil 2).

4.1.2.4. Tuğla ve Briket Konutlar: Kerpiç ve taş ilçede kullanılan en eski yapı malzemeleridir. Ekonomik ve kültürel gelişmelere bağlı olarak evlerde yapı malzemesi olarak tuğla ve briket kullanımı oldukça artmıştır. Tuğla ve briket de sertleştirilmiş, belirli bir şekil verilmiş ve yüksek sıcaklıkta pişirilmiş topraktır (kerpiçtir). Başka bir ifadeyle; taş ve kerpiç teknoloji sayesinde birleştirilerek taşlaştırılmış toprak olan tuğla ve briket meydana getirilmiştir. Tuğla ve kiremidin yapı malzemesi olarak evlerde kullanılması, konutların şekillerini de değiştirmiştir. Tuğla ve briket yapı malzemesi olarak ilk olarak şehir merkezinde ve ova yerleşmelerinde kullanılmıştır. Bu değişim, ova yerleşmelerinin ekonomik gücünün diğer yerleşmelere göre daha yüksek olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

4.1.2.5. Betonarme Konutlar: Kırsal kesimde (son zamanlarda) ekonomik ve ticari şartların gelişmesiyle beraber betonarme konutların sayısı hızla artmaktadır. Genelde bahçe içerisinde tek veya çift katlı inşa edilen bu konutlar, modern tarzda yapılmakta ve planlarında da bazı değişikliklere gidilmektedir. Yine bu evlerde de bahçe içerisinde tarım malzemeleri deposu, ahır ve kiler ve ambar gibi birimler bulunmaktadır. Ancak bu yapılarda, konutun içerisi biraz daha geliştirilip yatak odası ve mutfak gibi birimler eklenmiş ve tuvalet de bahçeden konutun içine alınmıştır.

4.2. Geçici (Mevsimlik) Konutlar

Burada “geçici konut” ile kastedilen, yazlık ya da kışlık mevsimlik tercihlere göre yılın belirli bir döneminde ikamet edilen konutlardır. Alaşehir ilçesindeki

en önemli geçici konutların başında bağ evleri gelmektedir. Bunun dışında çiftlik konutları ve çardaklar sayılabilir.

4.2.1. Bağ Evleri: Alaşehir ovasında genellikle her bağın içinde bağ bozumu (hasat) zamanında kalınan, bağ malzemelerinin korunduğu veya yağmurlu veya soğuk günlerde korunmak amacıyla yapılan “bağ evleri” bulunmaktadır. Bunlara ilçede genel itibariyle tek katlı veya çift katlı olmasına bakılmaksızın “kule” adı verilmektedir. Bu konutlarda, yazın üzüm hasadı zamanında on beş gün, bir ay veya üç ay gibi değişik zaman dilimlerinde kalınmaktadır. Bir veya iki kattan oluşan bu konutların genellikle ilk katı depo, ikinci katı ise ikamet amaçlı kullanılmaktadır. Pencereleri korunaklı, badanalı ve çok az da olsa boyalı olan bu konutların yapı malzemesi eski olanlarında kerpiç ve yeni olanlarında betonarmedir (Şekil 8). Bağ evinin hemen yanında tulumba ve üzüm sergisi bulunmakta ve ana yoldan bağın içindeki bu eve fazla geniş olmayan dar bir yolla ulaşılmaktadır.

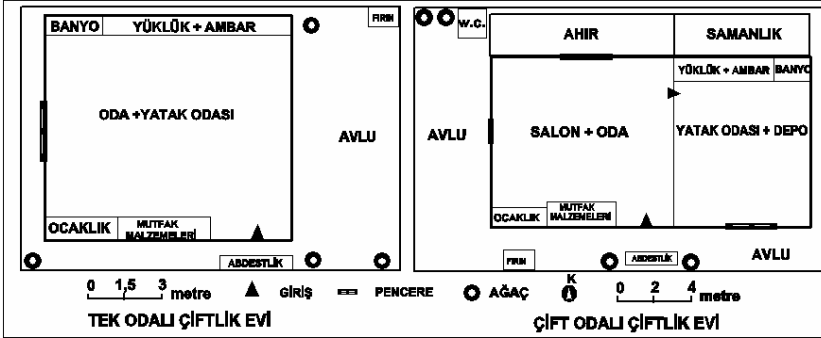
Geçmişte Alaşehir’in kültür hayatında önemli bir yer tutan bağ evleri, ulaşımın kolaylaşmasıyla önemini yitirmiştir. Alaşehir halkı yazın veya bağ bozumu zamanında bu evlere gider, hem şehrin o gürültülü, koşuşturmalı hayatından kurtulur, hem de bağ işlerini yaparlardı. Bağ evi komşulukları ve akşam sohbetleriyle zamanla Alaşehir çevresinde bir “bağ evi kültürü” oluşmuştu. Ancak ulaşımın kolaylaşması nedeniyle insanlar artık bağ evlerine günübirlik gidip gelmeye başlayınca oluşan bağ evi kültürü de ortadan kalkmaya başlamış ve bağ evleri sadece depo olarak kullanılabilir hale gelmiştir.

Şekil 8: Alaşehir ilçesinde benzerine sıkça rastlanan bağ evlerinden biri.

4.2.2. Çiftlik Konutları: Kırsal kesimde sürekli kır yerleşmelerinin uzağındaki çiftliklerde bulunan ve tek katlı olan bu konutların yapı malzemesi genellikle taştır ve çatıları beşik çatıdır. Bu konutlar genellikle tek odalı olmakla

beraber iki odalı olanları da vardır ve konutların büyüklükleri fonksiyonlarına göre değişmektedir (Şekil 9). Çiftlik konutları yaz aylarında kullanıldığı için konutların çift kat yapılmasına ihtiyaç duyulmamış, bu konutların yanına geçici ahırlar yapılmıştır. Bu geçici ahırlar, saz, kamış veya çalından yapıldığı için yörede bunlara, özellikle Uluderbent çevresinde, “sazan” adı da verilmektedir.

Şekil 9: Alaşehir ilçesindeki tek ve çift odalı çiftlik konutlarına ait iki örnek plan.

Çiftlik konutları genellikle tek odalıdır. Tek odalı çiftlik konutlarında girişin hemen yanında, mutfak eşyalarının ve gıdaların konulduğu raflar ve hemen yanında ısınma ve yemek yapma amacıyla kullanılan “ocaklık” bulunmaktadır. Tek odalı evlerde tuvalet ve banyo konutun dışında yer alırken abdestlik her ikisinde de konutun dışında bulunmaktadır. Bunun dışında konutun girişine göre karşı duvarda yatak ve yorganların konulduğu yüklük bulunmaktadır. İki odalı evlerde yüklük-ambiar ve banyo iç odaya alınmıştır (Şekil 9).

4.2.3. Çardaklar (Çadırlar): Bu geçici konutlar, kurumuş meşe veya çınar dallarının su geçirmeyen naylon veya çadırların üzerine örtülmesiyle meydana getirilmektedir. Çardaklar genellikle tütün tarımı yapanlar ve mevsimlik işçi olarak ilçeye gelenler tarafından kullanılmakta ve zaman zaman bu geçici konutlara “çadır” adı da verilmektedir. Tek odalı bu çadırlarda, tütün hasadı veya bağ bozumu zamanında iki ay kadar kalınmaktadır. Bunun yanında Bozdağlar’ın yüksek kesimlerinde hayvancılıkla uğraşan geçici ağıl yerleşmelerinde yapılmış kil çadırlar da bulunmaktadır.

5. Sonuç

Alaşehir ilçesindeki kır konutlarını ikamet sürelerine, yapı malzemelerine ve kat yüksekliklerine göre sınıflandırdığımızda; öncelikle fizikî ve beşerî coğrafya özelliklerinin, sonra da gelenek ve göreneklerin belirleyici olduğu görülmektedir. Fizikî coğrafya özelliklerinden, özellikle topografya ve iklimin etkisi

büyükken beşeri coğrafya özelliklerinden ekonomik durumun, ekonomik faaliyetlerin ve geleneklerin de önemli etkileri vardır. Alaşehir ovasında tek katlı, bahçeli, kerpiçten yapılmış ve eklentileri olan konutlar yaygınken, ilçenin eğimli kesimlerinde ise çift katlı ve genellikle taştan yapılmış konutlar yaygındır. Tarım malzemeleri deposu ve ahır gibi eklentiler çift katlı bu konutun birinci katında yer aldığı için ayrıca eklentileri yoktur. İlçede yaygınlık gösteren mevsimlik konutların başlıcalarını bağ ve çiftlik konutları ve çadırlar oluşturmaktadır. Özellikle ilçede bağ konutlarının hem ekonomik hayatta hem de kültürel hayatta önemli bir yeri vardır. Ancak, gündelik hayatın ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle beraber bağ evleri fonksiyonel özelliklerini kaybetmekte ve sadece tarım malzemelerinin konulduğu depolar haline almaktadır. Böylece hem bağ evi kültürü hem de bağ evi komşulukları ve sohbetleri tarihe karışmaktadır.

Bunun yanında, ilçedeki konutların gelişen teknoloji ve bilim ve artan küreselleşme neticesinde girmiş olduğu değişim süreci, ana güzergâhlardan uzaklığa, ekonomik duruma, yapılan tarım faaliyetine ve kültüre göre farklılaşmaktadır. Şehre veya ana yola yakın köylerde konutlar daha çok betonarme ve tuğladan yapılırken ana yollardan ve merkezlerden uzak köylerdeki evlerde yapı malzemesi taş veya kerpiçtir. Yapı malzemesi taş veya kerpiç olan, modern yapı malzemelerinin kullanılmadığı konutlar ekonomik kaygılar ağır bastığı için kültürel özelliklerini, fonksiyonelliklerini ve doğallıklarını kaybetmişler ve tamamen birer baraka haline gelmişlerdir.

Nitekim ilçede 1980’li yıllarda başlayan bu değişim henüz tam etkisini göstermemiş olmasına rağmen, öz değerler ve kültürel özellikler yok olma sürecine girmiştir. Bu nedenle kırsal kesimdeki konutlardan ancak 30 yaşın üzerindeki evlerin yörenin doğal ve kültürel özelliklerini yansıttığını söyleyebiliriz. Daha genç evlerde öyle veya böyle bu değişimin etkisi vardır. İlçenin kırsal kesimindeki bu değişim İzmir-Denizli ve Alaşehir-Kiraz karayollarının yapılması ve sultani üzümün ekonomik olarak iyi gelir getirmesi sonucunda artmıştır. Halkın gelir seviyesi ve dışarıyla irtibatı artınca yeni yapılan evlerde değişimin oranı da artmıştır.

Sonuç olarak günümüzde topografya ve iklim şartlarına daha uygun, sosyal ve kültürel değişiklikleri göz önünde bulunduran yapı tarzlarının uygulanması gerekmektedir. Ancak alana bakıldığında modern yapı tarzlarının kullanılmasının köy konutlarının yapı tarzlarını, fonksiyonlarını ve planlarını değişikliğe uğrattığı görülmektedir. Bu nedenle ilçedeki yeni konutlar, kullanılan plan ve fonksiyon açısından karışık bir konut kompozisyonu oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Atalay, C., Karakuyu, M., (2001), *Medeniyetler Beşiği Alaşehir*, İzmir: Alaşehir Belediyesi Kültür Yayınları,
- Atalay, İ., (1994), *Türkiye Coğrafyası*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Doğanay, H., (1994), *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- İnandık, H. (1956), “Adapazarı Ovası ve Çevresinde Nüfus ve Yerleşme”, *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 7, s. 66-91.
- Karakuyu, M., (1998), *Alaşehir İlçesinde Yerleşmelerin Geçim Kaynaklarına Göre Sınıflandırılması*, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi.
- Koçman, A., (1989), *Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerinde Araştırmalar*, İzmir: Ege Üniv. Ed. Fak. Yayınları No: 49.
- Salcıoğlu, A., (1979), *Alaşehir Ovasında Kır Yerleşmeleri*, İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi.
- Tunç, M., (1997), “Trabzon’da Kırsal Alanlardaki Daimi Yerleşmelerde Mesken Tipleri ve Eklentileri”, *Türk Coğrafya Kurumu, Türk Coğrafya Dergisi*, S. 32, s. 143-159.
- Tunçdilek, N., (1956), “Eskişehir Bölgesinde Mesken Tiplerine Toplu Bir Bakış” *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 7, s. 92-99.
- Tunçdilek, N., (1960), “Orta Sakarya Vadisinde Meskenler”, *Türk Coğrafya Kurumu, Türk Coğrafya Dergisi*, S. 20, s. 36-50.
- Tunçdilek, N., (1980), “Türkiye’de Kır Yerleşmesinin Gelişimi ve Evrimi”, *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 23, s. 1-25.

Research on Houses and Outhouses in the Rural Settlements of Turkey: The Case of the Alaşehir District

Assist Prof.Dr.Mehmet KARAKUYU*

Abstract: The aim of this paper is to look into the kinds of houses and outhouses in the rural settlements of Turkey by taking the Alaşehir District as a representative sample. Alaşehir is located in the east of the Gediz basin and its natural and social environment exhibits a variety of different characteristics. These differences have led to the development of a variety of house types and the use of a variety of construction materials in the district. It is because of this variety that Alaşehir has been chosen as a sample representative of the different house types in Turkey. The houses in Alaşehir exhibit differences depending on culture and economic activities, and similarly, the construction materials change depending on the natural environment and economic conditions. The houses differ in style and form on both a horizontal and vertical basis as well as on a time basis. On the Alaşehir plain single-storey houses made of brick and sun-dried brick are common, while in the mountainous parts of the district double-storey houses made of stone or brick can be found more frequently.

Key Words: Turkey, Alaşehir, Rural houses, Rural settlements

* Fatih University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography / İSTANBUL
mkarakuyu@fatih.edu.tr

Исследование Сельских Типов Домов И Надворных Построек В Турции: На Примере Алашехира

Пом.Доц.Др. Мехмет Каракую*

Резюме: Цель этого исследования показать сельские типы размещения и надворные постройки в Турции на примере Алашехира. Район Алашехир расположен в восточной части бассейна Гедиз, и имеет как природные так и социальные различия. Это вызвало различия и на типах домов и на их строительных материалах. Эти природные и социальные различия явились причиной развития различных типов построек в районе. В связи с этим типы построек в районе в больших размерах отражают типы построек в Турции. В районе, в связи с экономическим положением в то время как изменяются типы построек изменяются и строительные материалы. Постройки меняются горизонтально, вертикально и во временном пространстве наблюдаются изменение как вида так и формы построек. В равнинной местности распространены постройки из одинарного кирпича и кирпича высушенного на солнце, в гористой части района распространены постройки из камня и двойного кирпича.

Ключевые Слова: Турция, Алашехир, Сельский дом, Сельская местность

* Университет Фатих, Факультет Естественных и Литературных Наук, Отделение Географии Бююкчекмедже / СТАНБУЛ
mkarakuyu@fatih.edu.tr